

પડતર અને નાણકીય હિસાબો  
બી.કોમ.સેમ =૫  
Code = CE3૦૧A

યુનિટ =૧ (૨૫%)  
પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ = ૧  
પ્રાસ્તાવીક

જે ઉદ્યોગો માં ઉત્પાદન તબક્કામાં થતું હોય ત્યાં પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ નો ઉપયોગ થાય છે. દા.ત કાપડ તૈયાર થતા પહેલા ત્રણ તબક્કા માંથી પસાર થાય છે . જિનિંગ, વીવીંગ અને ફીનીશીંગ . આ ત્રણ તબક્કા ને પ્રક્રિયા કહેવામાં આવે છે. આ દરેક તબક્કાવાર કુલ અને એકમદીઠ પડતર શોધવા ની પદ્ધતિ ને પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ કહે છે.

રંગ, રસાયણ, પેટ્રોલીયમ , પેઈન્ટ , સુતરાઉ કાપડ ,કોલસો , ખાંડ, સાબુ, લોખંડ, કાગર , સિમેન્ટ, પ્લાસ્ટિક વગેરે ઉદ્યોગો માં તેનો ઉપયોગ થાય છે.

# અર્થ અને લક્ષણો

અર્થ

‘ જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓના અંતે બહાર આવેલ તૈયાર માલની પડતર નક્કી કરવી એટલે પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ ‘

લક્ષણો

ઉત્પાદનની ફેરબદલી  
પડતરનાં તત્વોની નોંધ  
પ્રક્રિયાનાં ખાતાં  
બગાડ કે ઘટ  
ઉપપેદાશ  
પેદાશની ઉપજ  
સંયુક્ત ખર્ચ ની ફાળવણી  
આંતરપ્રક્રિયા નફો

# જોબ પડતર અને પ્રક્રિયા પડતર નો તફાવત

## જોબ પડતર

## પ્રક્રિયા પડતર

- દરેક જોબ કે બેચની પડતર
  - ગ્રાહકોની જરૂરિયાત મુજબ ઉત્પાદન થાય છે.
  - તેમાં વર્ષને અંતે અર્ધ તૈયાર માલ હોય છે.
  - જોબ પૂરો થાય એટલે તેની પડતર શોધવામાં આવે છે.
- સતત ઉત્પાદન પૈકી દરેક
  - ઉત્પાદન સતત થાય છે .
  - વર્ષને અંતે અને શરૂઆતમાં અર્ધ તૈયાર હોય છે.
  - જેમ જેમ પ્રક્રિયા પૂરી થાય તેમ તેમ પડતર શોધવામાં આવે છે.

# પ્રક્રિયામાં ઘટ બગાડ

પ્રક્રિયામાં જેટલો માલસામાન દાખલ કરવામાં આવે છે , તેટલું તૈયાર માલનું ઉત્પાદન થતું નથી પરંતુ તેમાં કેટલોક બગાડ અથવા ઘટ થાય છે . તેનું મુખ્ય કારણ રાસાયણિક ફેરફારો , બાષ્પીભવન અથવા હવામાં ભેજના પ્રમાણમાં ફેરફાર થવાને લીધે ઘટ અથવા બગાડ થાય છે. કેટલીક વખત કારોગર અથવા ટેકનીકલ ખામી ને કારણે પણ બગાડ થાય છે.

બગાડ બે પ્રકારનો ગણાવી શકાય

## (1) સામાન્ય બગાડ કે ઘટ (Normal loss and Wastage )

માલસામાનના આંતરિક ગુણોના કારણે તેમાં જે બગાડ કે ઘટ ઉદભવે તેને સામાન્ય બગાડ કહે છે. દા.ત ઊંચા તાપમાન ને કારણે રસાયણોનું બાષ્પીભવન થવું , કપડાં બનાવતાં પહેલા તેને યોગ્ય આકારમાં કટિંગ કરવું . ગમે તેવા અંકુશ છતાં આ પ્રકારનો બગાડ કે ઘટ ઘટાડો કરી શકાતો નથી . જે ઘટ કે બગાડ અનિવાર્ય છે તેને સામાન્ય બગાડ કે ઘટ કહે છે.

સામાન્ય બગાડ અનિવાર્ય હોવાથી તેનું નુકસાન ઉત્પન્ન થયેલ એકમો ખાતે ઉધારી દેવું જોઈએ અને સામાન્ય બગાડ જેટલા એકમો પ્રક્રિયા ખાતે જમા કરવા જોઈએ .

જો સામાન્ય બગાડના એકમોની ઉપજ મેળવી શકાય તેમ હોય તો તેની ઉપજ કીમત થી રોકડ ખાતે ઉધારી પ્રક્રિયા ખાતે જમા કરવી .

પ્રક્રિયાના કુલ ખર્ચમાંથી સામાન્ય બગાડની ઉપજ બાદ કરી બાકીની પડતર ઉત્પાદિત એકમો વચ્ચે વહેંચવામાં આવે છે .

## અસામાન્ય બગાડ( Abnormal Wastage )

જ્યારે સામાન્ય બગાડ કરતાં વધુ બગાડ થાય તો વધારાના બગાડને અસામાન્ય બગાડ કહે છે. અસામાન્ય બગાડ કામદારોની બેદરકારી , બિનકાર્યક્ષમ, ઉતરતી કક્ષા નો માલસામાન , પ્લાન્ટ અને યંત્રો માં ખરાબી , ડીઝાઇનમાં ખામી વગેરે કારણો કે બીજી કોઈ માનવીય ભૂલ ને કારણે થાય છે.

અસામાન્ય બગાડની પડતર જે તે પ્રક્રિયા ખાતે જમા કરાય છે. જ્યાં સુધી બગાડનું કારણ જાણવા ન મળે ત્યાં સુધી તે અસામાન્ય બગાડ ખાતે ઉધારાય છે. આ નુકસાન વર્ષને અંતે પડતરના નફાનુંકસાન ખાતે ઉધારાય છે. જો અસામાન્ય બગાડ વેચતા કોઈ ઉપજ મળે તો તે અસામાન્ય બગાડ ખાતે જમા થાય છે. અને છેલ્લે ખાતું બંધ કરી તેની બાકી નફાનુકસાન ખાતે લઈ જવામાં આવે છે,

## અસામાન્ય વધારો ( Abnormal Gain )

કેટલીક વાર ઉત્પાદનની પ્રક્રિયા દરમિયાન સામાન્ય બગાડ કરતા પણ ઓછો બગાડ થતાં સામાન્ય ઉત્પાદન કરતાં વધુ ઉત્પાદન થાય છે. આ વધારાના ઉત્પાદનને અસામાન્ય વધારો કહેવાયમાં આવે છે. ઉત્પાદનમાં આ વધારો નફો ગણાય છે.

અસામાન્ય વધારાના એકમોની કિંમત સામાન્ય ઉત્પાદનના એકમોની કિંમતના ધોરણે જ ગણવામાં આવે છે. આ કિંમત પ્રક્રિયા ખાતે ઉધારી અસામાન્ય વધારા ખાતે જમા કરવામાં આવે છે. અસામાન્ય વધારાનું ખાતું છેલ્લે બંધ કરી નફાનુકસાન ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

સામાન્ય બગાડ ,અસામાન્ય બગાડ અને અસમાન્ય વધારાના દાખલા ગણતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા

- સૌ પ્રથમ પ્રક્રિયા ખાતે માલસામાન , મજૂરી તેમજ અન્ય પરોક્ષ ખર્ચા ઉધાર કરવા .
- પ્રક્રિયામાં દાખલ કરેલ એકમો અને તેની પડતર ઉધાર કરવી .
- ત્યાર બાદ જરૂરી ગણતરી કરવી અને તમાં સામાન્ય બગાડ , અસામાન્ય બગાડ તેમજ અસમાન્ય વધારો શોધવો .

ઉદાહરણ ધ્વરા સમજૂતી

કોઈ એક પ્રક્રિયામાં ૧૦૦૦ એકમો દાખલ કરવામાં આવ્યા . સામાન્ય બગાડ દાખલ કરેલ એકમોના ૧૦ % છે. પ્રક્રિયાના અંતે ૮૫૦ એકમોનું ઉત્પાદન થયું . આ રકમ પરથી સા. બગાડ , અસામાન્ય બગાડ કે અ.વધારો શોધો .

# ગણતરી

$$\text{દાખલ કરેલ એકમો} = ૧૦૦૦$$

બાદ -

$$\text{સામાન્ય બગાડ ના એકમો} = ૧૦૦ ( ૧૦૦૦ ના ૧૦\% )$$

(દાખલ કરેલ એકમોના ૧૦ % ) \_\_\_\_\_

$$\text{સામાન્ય ઉત્પાદન એકમો (NP)} = ૯૦૦$$

બાદ -

$$\text{ખરેખર ઉત્પાદનના એકમો(AP)} = ૮૫૦$$

$$\text{અસામાન્ય બગાડના એકમો (AB)} = ૫૦$$

યાદ રાખો

- હંમેશા સામાન્ય બગાડ દાખલ કરેલ એકમો ઉપર ગણાય .
- જ્યારે સામાન્ય ઉત્પાદન કરતા ખરેખર ઉત્પાદન ઓછું હોય તો જેટલું ઓછું ઉત્પાદન હોય તેને અ.સામાન્ય બગાડ કહેવાય ‘
- જ્યારે સામાન્ય ઉત્પાદન કરતાં ખરેખર ઉત્પાદન વધુ હોય તો વધારાના એકમોને અ.સામાન્ય વધારો કહેવાય .



# અસામાન્ય બગાડ અને અસામાન્ય વધારાની પડતર શોધવી

સૂત્ર = અસામાન્ય બગાડ કે વધારાની પડતર =  $AB * NC / NP$

AB = અ.સામાન્ય બગાડ કે વધારાના એકમો

NC = સામાન્ય પડતર ( પ્રક્રિયાની ઉધાર બાજુનો સરવાળો – સા .બગાડની ઉપજ )

NP = સામાન્ય ઉત્પાદન

અસામાન્ય બગાડ કે અ.સા.વધારા એકમો \* સામાન્ય પડતર / સામાન્ય ઉત્પાદન

દાખલાઓ

વધારાને કારણે નફા રૂ. ૨૦,૦૦૦.]

૫. એક વસ્તુ બે જુદી જુદી પ્રક્રિયા 'અ' અને 'બ'માંથી પસાર થાય છે અને ત્યાર પછી તેને તૈયાર માલના સ્ટોક ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. 'અ' નું ઉત્પાદન 'બ' ખાતે જાય છે અને 'બ' નું ઉત્પાદન તૈયાર માલના સ્ટોક ખાતે જાય છે.

૩૧-૩-૨૦૧૩ના રોજ પૂરા થતા માસ દરમિયાન પ્રક્રિયા 'અ' માં માલસામાનના ૧,૦૦૦ એકમો એકમદીઠ રૂ. ૨૦ લેખે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા.

અન્ય જરૂરી માહિતી નીચે મુજબ છે :

	પ્રક્રિયા અ	પ્રક્રિયા બ
	રૂ.	રૂ.
પરચૂરણ માલસામગ્રી	૧,૧૦૦	૨,૬૫૦
પ્રત્યક્ષ મજૂરી	૧૦,૦૦૦	૧૧,૦૦૦
ઉત્પાદન ખર્ચા	૭,૦૦૦	૭,૫૦૦
ખરેખર ઉત્પાદન	એકમો ૮૦૦	એકમો ૮૩૦
સામાન્ય બગાડ (દાખલ કરેલ એકમના ટકા)	૫%	૧૦%
બગાડની વેચાણકિંમત (એકમદીઠ)	રૂ. ૨	રૂ. ૫

ઉપરની માહિતી પરથી પ્રક્રિયાનાં ખાતાં તૈયાર કરો અને દરેક પ્રક્રિયાદીઠ પડતર કિંમત શોધી કાઢો. તદ્દુપરાંત અસામાન્ય 'બગાડ' કે 'વધારા' અંગેનાં ખાતાં તૈયાર કરો.

(ગુ. યુ., ટી. વાય., ૧૯૭૯)

